

Vorbije Seizoenen

Vorbije Seizoenen

Gert Tabak

Ik bedank

- . . . Ton voor zijn verhalen die uiteraard de kern zijn van dit boek.
- . . . Eric Spruit voor het redigeren, en voor het voorwoord dat hij met Fleur schreef.
- . . . mijn nicht Janet Seinen-Nijmeijer voor het zoekwerk dat ze heeft gedaan.
- . . . Judith Stokmans voor het fotograferen van mijn portret.
- . . . Theo van Aken voor de zeer toepasselijke titel.
- . . . en mijn meelezers die me stimuleerden om door te schrijven.

Schrijver: Gert Tabak
Coverontwerp: Gert Tabak
ISBN: 9789465201818
©Gert Tabak

Voorwoord

Een van de grootste inspiratoren voor de Nederlandse en buitenlandse tuincultuur, zo ook voor onze voormalige kwekerij De Kleine Plantage is Ton ter Linden.

Via Rob Leopold, ook een van de reuzen op wiens schouders wij zitten, kwamen we in contact met Ton ter Linden. We bezochten vanaf begin jaren 80 zijn tuinen, van Ruinen tot Sleen, en van lieverlee werden we goede vrienden.

Samen met Henk Gerritsen en Piet Oudolf behoort Ton ter Linden tot de belangrijkste 'influencers' voor ons. Onze beplantingen en onze ontwerpen zijn met name door Ton ter Linden beïnvloed. Daar waar Henk Gerritsen veel nadruk legt op inheemse planten en planten die een volstrekt natuurlijke uitstraling hebben en Piet Oudolf met een groot gevoel voor verfijning de nieuwste cultivars toepast in ook natuurlijk uitziende beplantingen binnen strakkere ontwerpkeaders, biedt Ton ter Linden ons een soort mix van deze stijlen. Een mix, waarin de natuurlijkheid, de luchtigheid, de hoogte, de verwevenheid, het vergankelijke en het perfecte gevoel voor kleur en compositie excelleren, terecht een 'Dutch Wave' genoemd, en een mix die voor ons een adagium is waarop we onze ideeën stelen.

Toen Gert Tabak ons vroeg om een voorwoord te schrijven bij zijn biografie 'Voorbij Seizoenen' over Ton ter Linden voelden we ons vereerd. Onze bewondering voor Ton ter Linden en ook voor Gert Tabak, die zich ontwikkeld heeft tot een van de betere tuinfotografen is groot.

Het getuigt van lef en bevoegenheid om een biografie te schrijven over Ton ter Linden en zijn permanente strijd voor schoonheid en rechtvaardigheid. Hij had de conjunctuur en de maatschappelijke acceptatie niet mee. Toch volgde Ton ter Linden steeds zijn passie, ondanks twijfels, tegenslagen en nachtmerries. In de biografie komen al de pieken en dalen langs. We zien hoe Ton ter Linden via 'trial and error' zijn beplantingen schept. Natuurlijk kan je een poging doen om zijn ideeën in een ontwerp-instructie te vangen, maar dat zal steeds voorbijgaan aan de noodzaak van de worsteling om het ultieme beeld te maken.

Door de biografie krijgen we een prachtig inzicht hoe deze 'struggle for life' kunstwerken heeft geschapen. Niet alleen tuinkunstwerken in beplantingen, maar ook tekeningen, pastels en aquarellen, een passie waar alles mee begon, kwamen zo tot stand.

Doordat Gert Tabak in de biografie Ton ter Linden in de 'ik'-vorm en voornamelijk in de tegenwoordige tijd zijn levensverhaal laat vertellen, wordt de lezer als het ware direct bij de beschreven gebeurtenissen betrokken.

Dat deze strijd alleen vol te houden was door in de weinige tijd die overbleef ontspanning te zoeken in reizen, prettig gezelschap, een mooi glas wijn, koffie met iets lekkers, goed eten en drinken wordt door Gert Tabak beeldend beschreven en hij eindigt dan ook vaak met het woord 'heerlijk'.

Dat Gert Tabak zijn levenspartner bewondert en tot in details de levensloop van Ton ter Linden schildert maakt dit Magnus Opus tot een intiem en boeiend monument.

Eric Spruit en Fleur van Zonneveld

Inleiding

Als autodidact kunstschilder en tuinontwerper, met een groot esthetische gevoel, heeft Ton ter Linden de Nederlandse tuinkunst verrijkt door zijn onconventionele benadering die veel navolging kreeg. Tot ver over de grenzen worden zijn hoog oprijzende borders, met hun natuurlijke uitstraling, zeer gewaardeerd. Ton ter Linden stond in de jaren '70 aan de wieg van 'The Dutch Wave', zoals buitenlandse tuincoryfeeën het Nieuwe Tuinieren noemen. Ter Linden was de eerste tuinontwerper die op grote schaal siergrassen toepaste in zijn borders. Ecologie, kringlopen in de natuur, en biodiversiteit stonden al hoog in zijn vaandel terwijl dat nog geen gebruik was in die tijd. Zijn tuinen waren, en zijn nog steeds, een grote inspiratiebron voor veel liefhebbers. Door zijn visie is de tuinkunst in Nederland, en het tuinieren zelf, voor eens en voor altijd veranderd. De tuinkunst gecombineerd met zijn schilderkunst gaven Ton de titel 'The Dutch Monet'.

Ieder mens wordt gevormd door karakter, aanleg, opvoeding en ervaringen in zijn of haar leven. Dit intieme verhaal over het leven van Ton ter Linden laat zijn zoektocht en strijd zien van hoe hij toegroeit naar de man die we nu kennen; de bekende kunstschilder en vooral tuinkunstenaar. Het leven van Ton ging lang niet altijd over rozen, maar alles dat in zijn verleden gebeurd is heeft op de één of andere manier bijgedragen aan zijn kunstenaarschap. Zijn sterke behoefte aan harmonie en stilte maakte dat hij gedreven zijn eigen persoonlijke wereld creëerde. Zijn tuinen zijn een equivalent van de door hem zo bewonderde natuur. Ton had het geluk mensen tegen te komen in zijn leven die zijn talenten herkenden, en die hem de gelegenheid gaven om die te ontwikkelen.

Sinds 1992 ben ik partner van Ton, in leven en werk. Ik mag wel zeggen dat ik hem in al die jaren erg goed heb leren kennen. Daarom kon ik zijn fragmentarische herinneringen goed verpakken in een verhaal dat recht doet aan zijn sfeer en levenswijze. Aan het eind van de dag, onder het genot van een wijntje voor het eten, las ik de teksten voor die ik geschreven had, soms met een brok in m'n keel want sommige herinneringen waren een behoorlijke confrontatie voor Ton zelf, maar ook voor mij. Zo reisden we samen door zijn verleden, vaak ook met plezier en voldoening als mijn bedachte woorden, om zijn herinneringen heen, zijn eigen beleving zo goed recht deden.

Naast de interviews met Ton heb ik veel gebruik gemaakt van brieven en dagboeknotities. Het schrijven zelf was voor mij een inspirerend proces, maar lang niet altijd een eenvoudig proces want ik ben geen schrijver van huis uit. Ik ben meer een verteller . . .

Ik heb bewust in de tegenwoordige tijd geschreven zodat je het gevoel krijgt dat je alles zelf meemaakt, dat je het verhaal ingezogen wordt. De taal heb ik meestal eenvoudig gehouden, soms bijna spreektaal, en in de 'ik-vorm', zodat het de suggestie wekt dat Ton het zelf aan je vertelt.

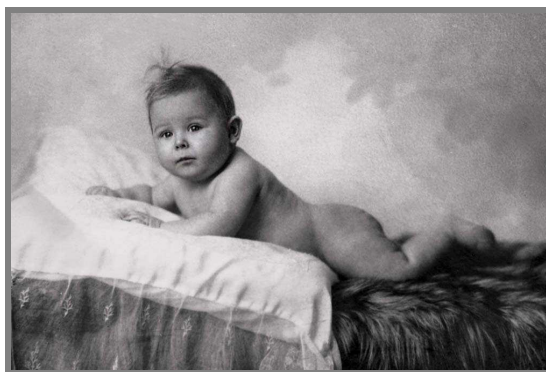
Een biografische roman als dit, over een kunstenaar die zo visueel en esthetisch is ingesteld, kan niet zonder foto's. Het getinte papier dat ik uitkoos is gecertificeerd en duurzaam. Het beïnvloedt de kleur van de meer dan 250 foto's enigszins, maar ze illustreren de tekst perfect.

KINDERJAREN

Proloog

'Strompelend ga ik van stoep naar stoep, steun zoekend aan alles waar ik me aan vast kan houden . . . nog een klein stukje en ik ben bij de Eerste Helmersstraat. Het zweet staat op m'n voorhoofd en ik zwabber langs de weg als iemand die veel te veel neuten op heeft. Onder mijn werkschort voel ik het vocht langs mijn benen in de schoenen lopen. Met krachtinspanning probeer ik tegen te houden wat eruit wil. Ik had in mijn toestand nooit met die loodzware trap moeten sjouwen om de ramen te gaan lappen. Maar ja, wie denkt daar nou aan als je nog twee maanden moet! Om de hoek is het ziekenhuis; nog even doorzetten. Als ik de deur openduw komen de tranen; ik kan niet meer! De portier schuift snel een rolstoel onder mijn gat. Ik kom niet uit mijn woorden, maar de man begrijpt uit mijn horten en stoten wat er aan de hand is en belt achter de balie om hulp. Even later lig ik op de verloskamer. De pijn valt mee; mijn kind lijkt haast te hebben en het duurt maar even of het is eruit. Ik voel paniek: zou het wel leven en gezond zijn? Is het niet beschadigd door alle fratsen die ik de afgelopen jaren, daar van onderen, met mezelf heb uitgehaald? De zuster stelt me gerust; de baby, een jongen, ziet er op zich gezond uit, maar hij is klein en moet snel in een couveuse'.

Zo kom ik dus onverwacht veel te vroeg op deze wereld. Wie dit verhaal aan mij verteld heeft weet ik niet precies meer. Misschien tante Marie, de zus van mijn moeder. Het komt me vreemd voor dat het van mijn moeder kwam, maar het kan. De dag dat ik in het Wilhelmina Gasthuis te Amsterdam het levenslicht zie is de zonnige woensdag van 10 juli 1935. Een zevenmaands kindje ben ik, klein, een beetje blauw, maar helemaal gezond.

Voor het eerst op de foto

Ik vertel je graag wat achtergrond over mijn familie, zodat je weet uit wat voor nest ik kom.

Het is trouwens bijzonder dat ik geboren mocht worden, want mijn moeder heeft heel lang absoluut geen kinderen gewild. Ze voelde zich er niet geschikt voor en ze zei ook altijd tegen haar zussen dat ze er niet aan moest denken dat het eventueel een jongen zou worden, want dan zou hij toch eindigen als kanonnenvlees. Geen kinderen krijgen was natuurlijk lastig in dit tijdperk zonder voorbehoedsmiddelen, dus ze was regelmatig zwanger. Alle andere keren heeft mijn moeder het ongeboren kind zelf weggemaakt. Buurvrouw Mien vertelde me eens dat ze op een gegeven moment moest komen helpen want de vloer van mijn moeders keuken zat onder het bloed. Griet (ik noem mijn ouders nu altijd bij de voornaam) lag duizelig en kreunend van de pijn op apengapen. Dit zou ook mijn lot zijn geweest als Griet niet aan haar zus Marie, met haar verlamde benen door de polio, had verteld dat ze al weer zwanger was. Haar zus blijkt mijn redding te zijn geweest want ze zei met overredingskracht: 'Ach, laat dit kind toch komen. Wie weet hoeveel plezier je ervan zult hebben'. En zo mocht ik, Antoon Johannes Rutger, bij hoge uitzondering, dan toch ter wereld komen . . .

Het gezin Langereis

Mijn moeder Griet groeide op in een groot en arm gezin. Ze woonden met zijn tienden in een kelder, souterrain klinkt nog veel te deftig voor deze ruimte, aan de Saxenburgerstraat vlakbij een ingang naar het Vondelpark. Oma probeerde de boel draaiende te houden, maar dat was bijna onmogelijk. Er was chronisch geldgebrek en hoewel opa Albert Langereis allerlei kortstondige baantjes had bleef het sappelen. Mij is verteld dat hij onder andere grafdelver en groenteverkoper was, en in de winter de deuren langs ging om te vragen of hij voor een paar centen sneeuw mocht ruimen. Het verhaal gaat dat hij dan aller-charmantst kon doen tegen de mensen om de klus maar binnen te halen. Ook heeft hij voor geld model gezeten op de kunstacademie. Toen zoon Bep jaren later een prachtige houten kop van zijn vader bij een antiekzaakje in de etalage zag staan kocht hij dat ding meteen natuurlijk. Tijdens de verhuizing naar een kleinere woning heeft hij de buste zolang bij zus Marie neergezet en daar is opa blijven staan totdat Marie naar een nieuwe aangepaste woning voor poliopatiënten ging in Osdorp. De

spullen die niet mee konden werden verdeeld onder de familieleden en de kop van opa werd toebedacht aan een neef van mij. Dat vond ik niet eerlijk tegenover Bep, dus fietste ik met een noodgang naar zijn patatkraam bij de ingang van het Vondelpark, om te vertellen dat de kop naar iemand anders ging. Vloekend sprong hij in zijn grote Amerikaanse slee en reed met piepende banden naar de Kraaipanstraat in de Joodse Transvaalbuurt. Na wat heen en weer geruzie was de kop weer van hem.

Ondanks dat opa dus met allerlei 'baantjes' geld bij elkaar sprokkelde bleef het gezin straatarm; de hoofdreden daarvan was dat hij erg van een borrel hield. Zodra hij wat geld op zak had ging hij, zoals zoveel mannen dat deden in die tijd, naar het buurtcafé. Hij werkte hard en vond dat hij recht op een verzetje had, zo leuk was het thuis niet; hij schoof een groot gedeelte van zijn verdiensten over de bar in ruil voor gezelligheid, aandacht en diverse neuten. Zijn thuiskomst daarna was een ramp vanwege z'n kwaai dronk; arme oma. Voor de acht kinderen was dat moment ook een hel want ze waren allemaal doodsbang voor hem. Mijn moeder Griet was eigenlijk de enige die nog enigszins tegen hem in ging.

Tijdens het eten zat vader aan het hoofd van de tafel en moeder aan de andere kant, met vier kinderen aan beide lange zijden. Zus Marie had beugels, die enigszins stevigheid boden, om haar verlamde onderontwikkelde beentjes, en zij zat naast haar vader. Vaak schopte hij met zijn dronken kop schreeuwend haar beentjes aan de kant: 'Lazer op met die rotpoten van je!'

Als hij in deze toestand zat te eten dan concentreerde iedereen zich op zijn eigen bord om hem maar niet te hoeven zien; walgelijk was het. Hij smakte, at met zijn mond open, waardoor het eten uit zijn mond over z'n kin liep. Hij schraapte alles bijna zo van zijn bord in dat onsmakelijke gat onder zijn neus. Mijn moeder wilde kokhalzend van tafel weglopen, maar haar vader schreeuwde haar toe dat ze moest blijven zitten en gooide in razernij zijn vork naar haar toe. De scherpe tanden bleven steken in haar voorhoofd; de vork stond trillend boven haar linker oog. Het bloed liep over haar gezicht; een drama!

Een ander drama dat tante Marie mij vaak vertelde was dat ze op de bok van een paard en wagen werd gezet, waarmee haar vader de groenten naar de markt moest brengen.

Het paard schrok ergens van en sloeg op hol. Het arme dier kwam steigerend met zijn hals in de punten van het hek van het Vondelpark tot stilstand. De groenten lagen op straat en Marie lag er hevig geschrokken en huilend tussenin . . .

Zodra de kinderen Langereis zo'n jaar of twaalf/dertien waren moesten ze werken voor de kost, zo ook mijn moeder. Via een kennis had opa te horen gekregen dat een welgestelde familie in de Vondelstraat een dienstmeid nodig had. In haar beste kleren ging ze er naar toe; de mevrouw keurde haar en vroeg naar allerlei zaken. Ze vond Griet wel pittig dus ze kreeg de job. 'Ik noem je Gretha, dat klinkt wat beschaafder; morgen kun je meteen beginnen'. Het bleek een goed werkhuis. Mevrouw wilde eigenlijk graag een meid voor dag en nacht, maar daar had Griet geen oren naar. Het waren lange dagen van 's morgens 7 tot 's avonds 9 en 's avonds wilde ze naar haar eigen huis, en de zondag was de vrije dag.

Jarenlang heeft ze er naar tevredenheid van mevrouw gewerkt. Gretha mocht zelfs zo nu en dan een mooie jurk uit mevrouw haar eigen kast zoeken, en soms kreeg ze andere presentjes mee. Als er gasten waren die bleven dineren, dan moest Gretha bedienen. Al met al best een verantwoordelijke baan, en ze deed het voorbeeldig. Stiekem nam ze wel eens een flesje wijn mee uit de overvolle kelder, om haar moeder een plezier te doen. Meneer zou dat toch nooit missen. Bovendien was hij haast nooit thuis vanwege een drukke baan en zijn vele vaaruren op het enorme grote jacht van het gezin.

Griet heeft sjans

Een jonge man, die in de naastgelegen manege werkte bij het verzorgen van de paarden, werd zo nu en dan ingehuurd als er een chauffeur voor mevrouw en meneer nodig was. Griet vond het best een knappe gozer, en Beus ter Linden zag ook wel wat in die meid die haar woordje altijd klaar had. Ze kregen verkering en op zondag werd Griet meestal van huis opgehaald om samen de dag door te brengen. Met haar mooiste jurk aan en het haar naar de laatste mode, want ijdel was ze wel, stond ze letterlijk reikhalzend, staande op de verhoogde bun, uit de hoge getraliede raampjes van de kelder te kijken of hij eraan

kwam. Kritisch als ze was vond ze het maar niks voor een man om een doosje bonbons voor haar mee te nemen.

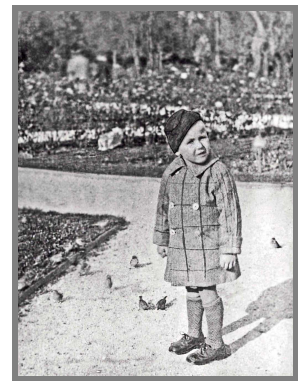
Beus was een rustige, bescheiden man die vanuit het agrarische Putten naar de hoofdstad gekomen was om werk te zoeken. Het gezin waarin hij opgroeide telde nog drie broers en zus Johanna die door Beus altijd Anna werd genoemd. Eigenlijk vreemd dat Beus die keuze maakte om naar het rumoerige Amsterdam te vertrekken, want hij was absoluut geen avonturier. Later zal vaak blijken dat hij genoeg had aan een kleine cirkel om in te leven. Het is ook tekenend voor het contact met mijn vader dat ik bijna niets over zijn familie en over hem zelf weet. Het was duidelijk geen prater. Daar kreeg hij bij mijn moeder trouwens ook meestal de kans niet voor.

Griet en Beus

3e etage in de Lootstraat

In het Vondelpark

De crisisjaren

Op de wat kille woensdag van 18 mei 1927 trouwden Griet en Beus en betrokken een driehoog huuretage op Lootstraat 28. Zij is dan bijna 29 en haar verse echtgenoot een jaar jonger. Het is het jaar dat in oktober de Beurskrach van 1929 de crisisjaren aankondigde. Het werd voor de pasgehuwden een moeilijke tijd want de economische problemen leidden tot verpaupering en ontevredenheid onder de mensen, dat zich onder andere uitte in onrust en kwaadheid; het Jordaanoproer was een feit. Dit leidde in het democratisch Nederland tot de groei van de autoritaire NSB.

Geen geld en werkloos

Door haar eigen armelijke omstandigheden van vroeger, en de enorme rijkdom die Griet dagelijks in de betrekking om zich heen zag, ontwikkelde ze communistische ideeën. Ze kon ontzettend fel uithalen naar mensen met het grote kapitaal die het voor het zeggen hadden, terwijl de arme mensen crepeerden. Toen de verhuizing naar de Lootstraat dichterbij kwam zegde ze haar werk op bij haar mevrouw, en besteedde alle tijd aan het eigen huishouden, iets dat bij haar heel erg precies kwam. Met mijn kennis van nu zou ik zeggen dat ze een behoorlijk ernstige vorm van smetvrees had ontwikkeld. Om toch nog wat geld te verdienen liet ze zich een aantal morgens in de week inhuren als poetsvrouw. Beus was een harde werker, maar op één of andere manier, en ook door de crisistijd natuurlijk, was hij nooit lang bij een baas in dienst. Tussen de verschillende baantjes was hij soms lange tijd thuis, en konden ze niet rondkomen met het geld dat Griet verdiende. Er waren soms zelfs geen muntjes voor de gas- en elektrameter zodat Griet er een nep-muntje of soms zelfs een knoop in stak. Als de meterstand door de gemeenteambtenaar werd opgenomen, dat gebeurde iedere maand, en het bakje met muntjes geleegd werd, dan kreeg Griet een enorme uitbrander van die man. Of het tot boetes is gekomen vertelt het verhaal niet. Als Beus niet werkte dan ging hij graag vissen, een puike manier om van huis weg te zijn, want beide echtelieden hadden dagelijks heftige ruzies. Eigenlijk kon Beus niet veel goed doen in de ogen van Griet. Altijd maakte ze opmerkingen over zijn gedrag, het roken in huis, het op de verkeerde plek neerzetten van zijn schoenen, etc., etc.

De werkloosheid steeg in deze moeilijke jaren tot grote hoogte. Alleen al in Amsterdam zaten toen meer dan 50.000 mensen zonder werk, waarvan Beus er ook één was. De gemeente was naarstig op zoek naar werkverschaffingsprojecten, dus de aanleg in 1934 van het Amsterdamse Bos kwam goed uit om een groot aantal werklozen te verplichten daaraan te werken. Beus was één van de 20.000 mannen. Hij deed enorm zijn best voor het karige weekloon van ongeveer 15 gulden voor minstens 50 uren werken. Het was zwaar, maar dat lag hem wel. Het duurde niet lang of hij kon een paar extra guldens verdienen, doordat hij tot de 'Gouwe Ploeg' ging horen, iets waar hij super trots op was natuurlijk!

Later in mijn geboortjaar 1935 heeft Beus ook nog in het Drentse Zwinderen gewerkt aan het graven van het Zwinderskanaal. Ook werd Beus in dezelfde provincie in Veenhuizen te werk gesteld. Dat hij de hele week van huis was, en onder erbarmelijke omstandigheden in een werkkamp moest verblijven, vond hij soms nog beter dan thuis te zijn. En het kwam Griet wel uit dat haar man er vaak niet was; zo kon ze fijn haar eigen gang gaan. Toch maakte ze zich druk over de slechte omstandigheden in het werkkamp, en de minimale verdiensten. Het uitbuiten van mensen is, en blijft, haar hele leven een item; het klassenverschil is haar een doorn in het oog. Ze sympathiseerde met de Communistische Partij Holland (CPH, later CPN), en hing zelfs een bord aan de gevel om de latere leider Henk Gortzak te promoten.

Mijn vroegste herinneringen . . .

Bij deze mensen groei ik op. Mijn vader bemoeit zich niet met de opvoeding en mijn moeder is er geen ster in. Zoals gezegd: Griet is niet op haar mondje gevallen en alles moet gaan zoals zij het in haar hoofd heeft, daardoor is de sfeer in huis vaak erg grimmig. Ze kan kantig en tactloos zijn tegen iedereen die op bezoek komt, of dat nu één van haar zussen is, haar vader, of iemand anders. Het duurt vaak maar even of haar ruzieachtige toon vult het huis. Griet is duidelijk beschadigd en kan geen liefde geven. Ik zit nooit bij haar op schoot of krijg een aai over mijn bol. Dat is een onbekende wereld voor haar; het zit er gewoon niet in.

Nu weet ik dat dit onvermogen van mijn ouders om liefde te geven tot op de dag van vandaag zijn sporen bij mij heeft achtergelaten. En zoals later zal blijken is dit niet het enige trauma dat ik heb opgelopen. Dat woord trauma klinkt heftig, maar het zijn wel die beschadigingen die hebben gemaakt hoe ik nu in het leven sta.

Meer aandacht krijg ik van mijn gehandicapte tante Marie. Bij haar voel ik me gezien, haar warme huis is een veilige haven. Hier zijn niet de dagelijkse echtelijke ruzies van mijn ouders. Het is fijn om bij Marie te zijn in het kleine naaiatelier in haar huis, waar ze woont met mijn opa, haar vader. Ze wonen nota bene boven de ouderlijke kelderwoning in hetzelfde pand aan de Saxenburgerstraat. Het ratelen van de naaimachine en de geur

van al die stoffen waarmee ze japonnen maakt voor haar klanten zijn me zo vertrouwd. Vaak mag ik met oude kranten een hut maken van haar werktafel. Aan de binnenkant plak ik de kranten, zodat het op de werkplek van Marie na, helemaal dicht is. In de oorlog speel ik een bombardement na en sla met mijn handen de strak gespannen kranten met veel lawaai stuk. Weet ik veel wat oorlog is . . .

Ik moet wel zeggen dat ik thuis veel vrijheid krijg, maar dat komt mijn ouders ook goed uit, denk ik, het is wel zo gemakkelijk.

Ik vind het altijd heerlijk om in het Vondelpark te zijn. Griet gaat er regelmatig heen om bekenden te ontmoeten waarmee ze wat zit te kletsen op een bank in het rosarium. Ik mag meestal mee om de eendjes of de musjes te voeren met een paar stukjes oud brood die Griet opgespaard heeft.

Naar school

Een dag nadat ik vier jaar ben geworden moet ik naar de kleuterafdeling van de Montessorischool aan de Hazebroekstraat. Het is bijzonder dat mijn ouders juist voor Montessori onderwijs hebben gekozen, maar ik ben verre van blij dat het zover is. Ik moet mezelf thuis altijd alleen vermaken, en daar ben ik dus heel goed in geworden. In mijn eigen gecreëerde *bubble*, weg van de bedreigende en onveilige grotemensenwereld, functioneer ik prima. Mama brengt me deze eerste dag naar school, maar ik krijs alles bij elkaar omdat ik niet bij die juf en al die vreemde kinderen wil blijven. Dat schreeuwen en stampvoeten haalt uiteraard niets uit en zowel mama als de juf proberen me met zoete woordjes en aanlokkelijk speelgoed te lijmen. Moegestreden moet ik me uiteindelijk overgeven, en bij een geslaagde afleidingsmanoeuvre sluipt mijn moeder weg op een teken van de juf. Zo nu en dan ontsnapt er nog een snik . . .

Van de schooltijd weet ik niet veel meer, misschien heb ik het wel verdrongen omdat ik het niet fijn vond. Nog steeds sla ik dicht, of duurt het een tijdje, voor ik kan antwoorden op een vraag die iemand stelt. In de loop der tijd heb ik vele tientallen interviews gegeven, maar altijd vond ik dat lastig en zag ik er tegenop. Als de journalist dan ook nog ging vragen hoeveel verschillende soorten planten er in mijn Tuinen stonden, of hoeveel

gras er jaarlijks gemaaid werd, dan hield ik het voor gezien. Ik wilde mijn verhaal wel vertellen, maar als ik het gevoel had dat diegene daar niet echt geïnteresseerd in was, of mijn werkwijze niet begreep en hele andere dingen wilde weten, dan had ik maar liever helemaal geen interview.

Er zijn toch een paar voorvallen blijven hangen uit mijn schooltijd omdat ze een behoorlijke impact op me hadden. Ik herinner me bijvoorbeeld dat ik een vinger opsteek omdat ik erg nodig naar de wc moet. Het mag niet van de juf! Helaas kan ik het echt niet meer ophouden en even later zit mijn broek vol. Het gaat enorm stinken, de hele klas is in rep en roer en juf stuurt me naar huis om schone kleren aan te trekken. Mijn papa is er niet en mama is in één van haar werkhuisen bezig. Ik zit uren op de trap in het portaal te wachten met m'n vieze broek aan, wat een vernedering! Als mama komt en ik jankend mijn verhaal doe dan barst de furie in haar los. Ze helpt me met de kleren en het wassen, niet zo zachtzinnig, en op hoge poten denderen we naar school. Mijn moeder is zo buiten zichzelf dat ik bang voor haar ben. Als een tijger blaast ze de onderwijzeres omver en scheld haar tierend uit voor rotte vis. Het is zo'n enorm tumult dat het vast in de wijde omtrek is te horen en al snel komen de andere leerkrachten aangesneld om de ruzie te sussen.

Over het geheel genomen ben ik een stille teruggetrokken leerling en het hele gebeuren in de klas gaat eigenlijk aan me voorbij. Vaak schrik ik me rot als de leerkracht me iets vraagt omdat ik absoluut niet weet waar het over gaat. Ik hoor niet waar ze mee bezig zijn en ben alleen maar met m'n eigen wereld bezig. Fysiek aanwezig, maar daar is dan ook alles mee gezegd. Ik vermaak me met het plantje in de bloempot op mijn tafel, met de vogels buiten, en er zijn de hele tijd allerlei verhalen in mijn hoofd. Die gaan gewoon met me op de loop. Het valt de juf van de onderbouw trouwens wel op dat ik zo blij ben met mijn plantje, zodat ik de taak krijg om alle planten in de vensterbank en op de tafel van de juf te verzorgen. Ik groei!

Ik word vijf!

Vandaag ben ik jarig, ik word vijf. Van de spanning ben ik natuurlijk al erg vroeg wakker want ik mag trakteren op school! Na een snel ontbijtje maakt mama van gekleurd crêpepapier een mooie strik die ze op het hoge hengsel van een platte mand vastmaakt. In de mand liggen dichtgestrikte buideltjes van crêpepapier in allerlei kleuren met kleine hebbedingetjes en snoepjes erin. Prachtig, een echte feestmand! Mama heeft alle 'snoepjes van de week' bewaard die ze altijd bij de boodschappen krijgt van De Gruyter, zodat ik toch iets heb om te trakteren. Geld is er immers nooit. Ik kan de grote mand nauwelijks vasthouden, maar ik ga er toch mee de veranda op en bons met mijn vuist op de tussenwand die ons gedeelte van het balkon afscheid van de burens. Trots houd ik de mand omhoog zodat buurvrouw Mien het net kan zien als ze met haar dikke buik om een hoekje kijkt. Zij klapt in haar handen en is helemaal verrukt. Ze drukt een zoen op haar hand en drukt die op mijn wang.

Vanwege de feestelijkheden brengt mama me vandaag naar school waar ik bij binnenkomst meteen van de juf ook nog een hele grote papieren strik opgespeld krijg. Wat voel ik me jarig! Al die kleurige versieringen en lachende mensen die me feliciteren, het kan niet op. Staande op mijn stoel zingt de hele klas mij toe, en voor de pauze mag ik met de feestmand bij de deur staan zodat alle kinderen die naar buiten gaan me feliciteren en een zakje mogen uitkiezen. Voor juf is er een reep chocola. Jammer dat ik niet elke dag jarig ben want op gewone dagen ben ik helemaal niet geliefd in de klas.

Mijn verjaardag is trouwens niet het enige mooie op deze dag, want als ik thuis kom is er nog iets heel bijzonders: buurvrouw Mien is bevallen van een meisje. Precies op mijn verjaardag! Ze heet Tiny en tot op de dag van vandaag heb ik contact met haar. Mijn vader en moeder en Mien en Joop, de vader en moeder van Tiny, zijn erg close, dus we groeien met elkaar op. Ik kan me goed herinneren dat we op de veranda, zoals ik het balkon altijd noem, met elkaar spelen, zij een peuter van 2 of 3 jaar en ik 5 jaar ouder. Ook neem ik haar een paar keer mee naar Artis, en mag ze met mij het sluipweggetje achter de krokodillen langs lopen. Het lijkt erop dat we voorbestemd zijn om een stel te worden; dat is tenminste wat mijn vader Beus graag ziet. Tiny vertelt me pas geleden

trouwens dat ik altijd het bruidje wilde spelen; we waren dus blijkbaar al aan het oefenen. Toch is het anders gelopen. Tiny trouwt met haar Fred, ik mag op de huwelijksdag de tafelschikking regelen en de menukaarten maken, en ik krijg uiteindelijk een relatie met Anne. Toch blijven we elkaar zien en ons hele leven elkaar volgen. Tiny en Fred komen later regelmatig in Ruinen en als we eenmaal in Zuid-Limburg wonen dan passen ze drie weken op ons huis terwijl wij Fee en Guus in Frankrijk bezoeken. Ook in Friesland komt Tiny, al of niet met haar zoons of andere familieleden, op de Open-tuin-weekenden, stevast met een enorm boeket bloemen. Regelmatig maak ik daar een kleurrijk aquarel van als tastbare herinnering aan haar bezoek. Als we in Sleen wonen komt ze ons – met haar broer Wim en zijn vrouw Elly – voor de laatste keer opzoeken. Als ze door haar slechter wordende gezondheid niet meer kan komen gaan wij naar haar in Badhoevedorp: dierbaar . . . En als we dan daar toch in het westen zijn dan moeten we natuurlijk altijd een bezoek brengen aan mijn geliefde en inspirerende Thijssesepark in Amstelveen.

Met Tiny

Neeffe Frank in de kruiwagen

Met Beus in de tuin bij Tilly

Vriendjes

Als de Tweede Wereldoorlog begint op 10 mei 1940 ben ik nog maar een jaar op school. Aanvankelijk merk ik niet veel van de veranderende omstandigheden, want ik ben nog maar een jaar of vijf en de oorlog dringt niet echt tot me door. Misschien maar beter ook. Nog steeds ga ik met mama naar het Vondelpark en we gaan vaak bij één van haar zussen op bezoek.

Ik mag ook steeds vaker buiten op straat spelen met de buurtvriendjes, vaak met Tonnie van de melkboer op de hoek, Henkie van de overkant, en Frekie van verderop in de

straat. Een van de jongens heeft een klein houten langwerpig fluitje waar een prachtig geluid uit komt. Na veel smeken mag ik ook even op dat ding fluiten. Vrolijk huppel ik bij ze vandaan en als de rattenvanger van Hamelen krijg ik de vriendjes achter me aan. Ik moet gestruikeld zijn want plotseling lig ik voorover op de straat en de fluit zit vast in mijn mond. Dino, van het Italiaanse ijs, ziet het vlak voor zijn toko gebeuren en snelt, met de jongens in zijn kielzog, naar me toe. Zonder zich te bedenken trekt hij de fluit in één ruk uit mijn gehemelte, hij tilt me op en holt naar het trappenhuis. Eén van de jongens houdt de deur open en Dino rent met een noodgang naar boven tot onze voordeur. De deur staat op een kier open en hij loopt meteen door naar de keuken. Mijn redder houdt mijn hevig bloedende gezicht minutenlang boven de gootsteen. Op dat moment komt mijn moeder helemaal overstuur binnen want ze zag dat het bloedspoor van buiten over alle trappen naar haar voordeur gaat. In de grote paniek die volgt wordt er snel vervoer geregeld. Met mama ben ik, in handdoeken gewikkeld, naar het ziekenhuis gebracht. Ik krijg een paar verdovingsspijtsjes in mijn mond en het gat wordt gehecht. Een enge toestand vind ik dat gedoe in mijn wijd geopende mond, en de dokter is ook nog helemaal niet aardig. In de weken daarna geneest het gelukkig goed, maar nu nog steeds voel ik het litteken als ik er met mijn tong langs ga.

Die goeie lieve Dino! Elk seizoen heeft hij met zijn broer, pal tegenover ons in de Loostraat, een winkel met een soort vitrinetoonbank, met daarin de heerlijkste smaken eigengemaakt Italiaans ijs. Alleen al het kijken er naar is prachtig door al die verschillende kleuren. Heel soms, als er een beetje geld is, mag ik van mama wat ijs in een bakje halen als toetje voor na het eten. Dat is feest natuurlijk! En een enkele keer als ik alleen op straat speel krijg ik zomaar een ijsje van Dino. Het voelt alsof hij mijn grote vriend is. Jammer dat ze altijd in oktober weer terug gaan naar Italië. We nemen dan afscheid van elkaar en ik krijg mijn allerlaatste ijsje met de belofte van Dino dat hij volgend jaar terug komt. In de laatste jaren van de oorlog is dat niet gelukt, maar daarna zijn ze er weer.

Met mijn vriendje Jopie van één hoog ga ik vaak zwemmen in het verwarmde AMVJ-zwembad in de Vondelstraat, vlakbij het Leidseplein. Als gezworen kameraden delen we niet alleen het kleedhokje maar ook het lekkers dat we soms meekrijgen. Ik heb al een

diploma, maar Jopie, ook al is hij een paar jaar ouder, zwemt nog in het tussenbad. Toch hebben we altijd erg veel gein met z'n tweeën. Het stoeien in het water met de sterkere Jopie, het voelen van zijn pezige lijf en zijn enorme bos krullen, vind ik fascinerend.

Veel later, na de oorlog, komt de bijna volwassen Jopie weer eens bij ons thuis; zijn mooie krullenbol is helemaal gekortwiekt. Wat ontzettend jammer, ik vind het geen gezicht. Hij studeert op dit moment, tenminste dat houdt hij de wereld voor; maar ondertussen organiseert hij het ene feest na het andere. Een enkele keer nodigt hij me uit op zijn gehuurde zolderkamer en dan vertelt hij me allerlei interessante geschiedenisverhalen, o.a. over de oude Grieken en Romeinen. Als zijn kortstondige relatie met couturier Dick Holthaus net voorbij is vraagt hij een beetje omslachtig of ik een relatie met hem wil. Onze vriendschap ten spijt wijs ik het toch af, want aantrekkelijk is hij niet meer voor mij, en dat komt niet alleen door zijn verdwenen krullen maar ook door zijn toch wel erg overdreven maniertjes.

. . . die goeie

lieve Dino . . .

OORLOG

Jatten is toegestaan

Doordat ik zo enorm van zwemmen houd heb ik snel een diploma. Dat het zo rap gaat komt ook omdat mijn vader badmeester Servaas omkoopt tot meer lessen met kleding en sokken die hij jat van de Duitsers uit de wasserij waar hij de oven op temperatuur moet houden. Door de extra onbetaalde lessen tussendoor komt het begeerde papiertje snel dichterbij.

Mijn vader is zijn hele leven erg goed geweest in het zich toe-eigenen van iets dat niet van hem is. Je kunt hem rustig een kleptomaan noemen. Onder de ogen van de Duitsers springt hij gewoon op een fiets die zij ingepikt hebben en met een Duitse groet aan de vijand fietst hij er vandoor. De mannen hebben niets door en groeten vrolijk en luid terug . . . Mijn vader is ook erg goed in het meesmokkelen van lakens onder zijn kleding. Gul deelt hij ze uit aan familie en vrienden die ze goed kunnen gebruiken. Van mijn moeder mag al dat gejatte goed niet in huis blijven, want stel je voor dat er een controle komt. Langzamerhand zijn helaas ook de kolen opgegaan dus nu moet de Salamander potkachel gestookt worden op hout dat van deuren uit leegstaande of gebombardeerde huizen komt. Ook het hout tussen de tramrails moet het, 's avonds na de avondklok, ontgelden. Met een pikhouweel hakt Beus het harde hout in splinters en neemt het mee in een grote jute zak. Hij is trouwens niet de enige die dit ontdekt heeft en de rivaliteit is enorm. Al die bielzensplinters branden erg goed in de kachel maar het hele huis stinkt er naar.

De sfeer wordt grimmiger

De oorlog duurt erg lang en ik merk aan steeds meer dingen om me heen dat mijn wereld verandert. Vaak ben ik bang als er weer een luchtalarm is en we moeten schuilen. Als ik vanuit school naar huis loop is het weer zover. Een aantal mensen vluchten de drogisterij in en ik ga er maar snel achteraan. Een paar dagen later is er weer alarm. Ik ben in de buurt van de Saxenburgerstraat waar tante Marie woont. Vlug ren ik naar haar huis. Het duurt even voor tante aan de deur komt want dat gaat bij haar niet zo snel door haar handicap, maar zodra de deur openzwaait glijp ik naar binnen. Het alarm gaat een paar keer achter elkaar en het duurt lang. Tante Marie vult de tijd met het maken van een

kopje thee. Ondertussen is mijn moeder erg ongerust en als ik thuis kom krijg ik er behoorlijk van langs.

Als we in ons eigen huis zijn en we moeten naar de schuilkelder dan rennen we vliegensvlug, net als de burens, alle trappen af naar beneden. Aan één kant vind ik het spannend, maar ik word er ook angstig van.

Mijn vader en ook buurman Joop moeten zich verstoppen omdat ze niet in Duitsland willen werken. Ze zijn erg voorzichtig want overal zijn Duitsers of verraders. Zelfs in ons huis zijn ze niet veilig. Een paar keer komen de Duitsers alle huizen in de straat doorzoeken. Gelukkig wonen wij op drie hoog, dus we merken al snel dat er beneden iets aan de hand is. Snel rennen mijn vader en moeder, buurman Joop komt er ook bij, de trap op naar de zolder. De mannen kruipen door het raam aan de achterkant van het huis het dak op en houden zich daar muisstil. Mama sluit het raam achter hen en zet er een paar spullen voor. Mama heeft mijn speelgoed gepakt en daarmee moet ik op de vloer bezig zijn en ik mag niets tegen de Duitsers zeggen. Als de Duitsers ons huis doorzoeken gaan ze ook naar de zolder. Mama loopt ijsberend van de ene kant naar de andere kant in het keukentje; zo bang is ze, vertelt ze later. Gelukkig hebben de soldaten niets in de gaten. Ze kloppen met hun zware laarzen weer naar beneden en mama sluipt naar boven en doet het raam open. Even later komen ze alle drie opgelucht de keuken binnen.

De Hongerwinter

Er is steeds minder te eten en veel dingen gaan op de bon. Van mijn moeder moet ik uren in de rij staan bij de gaarkeuken voor een grote schep soep of pap in mijn pannetje. Ook al krijg ik kramp in mijn benen, ik heb het er wel voor over want de buikpijn van de honger is erger. Eindelijk krijg ik een volle schep en ik begin meteen gulzig, met het pannetje aan mijn mond, alles naar binnen te kloppen. Daarna moet ik van mama altijd meteen weer achteraan sluiten voor de tweede ronde. Als ik de kans krijg dan schraap ik nog wat resten uit de lege bakken of tonnen van de gaarkeuken met mijn meegebrachte lepel, maar meestal zit er niets meer in omdat andere kinderen mij voor zijn geweest.

Gelukkig komt mijn vader nog steeds met hout thuis voor de kachel in de keuken. Alleen in die kleine ruimte is het de hele dag lekker warm. Er staat regelmatig een pannetje met

suikerbietenpulp of tulpenbollen te pruttelen. Ik word misselijk van de weeïge geur, maar er is gelukkig iets te eten. Soms is er zelfs een stuk brood, of een dikke winterwortel waar ik dan eerst de buitenkant afknabbel om de dunne lange kern, die ik het lekkerst vind, op te eten. De voordeur staat bij ons iedere dag op een kier zodat de burens die niet aan brandstof voor hun kachel kunnen komen gebruik mogen maken van onze Salamander om te koken of zich te warmen. Ik zit vaak op mijn stoeltje vlak bij de kachel, met mijn jas aan. Papa en mama praten over mensen die zij kennen en die van de honger gestorven zijn.

In de strenge winter van 1944 wordt het allemaal nog erger. De school gaat dicht omdat er geen hout meer is voor de kachels. We hebben nu haast helemaal niets meer om te eten. Mijn vader zegt dat de treinen met eten niet meer rijden en dat er veel naar Duitsland gaat. We zijn zo mager geworden dat onze kleren veel te wijd zijn. Vaak hoor ik mijn ouders, avonds als ik op bed lig, bakkeleien over hoe het verder moet. Mijn moeder vindt dat papa weer de boer op moet om eten bij elkaar te sprokkelen, maar hij is al een paar keer terug gekomen met niets, dus ziet hij het niet meer zitten. Wanhopig huilend schreeuwt mijn moeder het uit. Ze gaan weer enorm tegen elkaar te keer . . . altijd die ruzies! Trillend doe ik de dekens over mijn hoofd en zing voor mezelf een liedje.

Op transport

Een paar weken later zegt mama dat ik uit logeren ga naar aardige mensen die nog wel wat te eten hebben. Dat vind ik helemaal geen goed plan, maar mijn moeder zegt dat het de enige mogelijkheid is om niet heel erg ziek te worden. De reis is per schip en ik moet een dikke deken en een koffertje met zoveel mogelijk kleding en een kom en een lepel meenemen. Ook moet ik mijn beste schoenen aan, hoewel die eigenlijk ook al behoorlijk stuk zijn. Voordat we de volgende dag weggaan krijg ik het allerlaatste sneetje Zweeds witbrood dat in huis is. Samen met mijn moeder loop ik, dik ingepakt tegen de snijdende ijskoude wind, helemaal naar de Sixhaven achter het Centraal Station. Hier ligt het binnenvaartschip klaar waar ik aan boord moet. Ik vind het eng om zonder mama in dat schip te moeten en diep snikkend stromen de tranen over mijn wangen. Ook mama moet huilen. Bij de loopplank pakt een vriendelijke mevrouw mijn hand en probeert me gerust

te stellen. Ik krijg een briefje op mijn jas gespeld met mijn naam – ‘Tonnie ter Linden, 10 juli 1935’ – en de mevrouw geeft mij over aan een medewerker van de boot. Ik kijk achterom, door de tranen zie ik mama niet goed, maar wel dat ze zwaait. Ik zwaai terug en blijf maar achterom kijken als de man mij meeneemt een houten trap af het ruim in. De donkere ruimte ruikt naar stro en teer. Langs de kanten ligt een dikke laag stro waar al andere kinderen op zitten met hun spulletjes. Bijna iedereen huilt. In het midden, tot helemaal achteraan, is een pad vrij waar geen stro ligt. De man wijst aan waar ik kan gaan zitten en zegt dat ik niet bang hoeft te zijn; dat het goed komt. Hij wijst naar een schot en legt uit dat daarachter een ton is neergezet die we als wc moeten gebruiken voor de grote boodschap. Hier en daar staan ook emmers voor een plasje. Met mijn rug tegen de geteerde binnenwand en de deken over mijn koffertje en mijzelf, verstop ik mij zoveel mogelijk. Ik ben dik gekleed, maar ik blijf nog lang bibberen en klappertanden.

Met mijn ogen net boven de deken uit zie ik nog meer jongens en meisjes van mijn leeftijd naar binnen komen. Even later gaat het luik dicht. Dat het zo ineens stikdonker is maakt het er niet beter op en het snikken wordt luider. Als na een hele tijd het huilen wat minder is hoor ik water klotsen vlak achter me en buiten schreeuwen mannen elkaar iets toe. Er gaan een paar lantaarns aan in het ruim en ik voel dat we varen . . .

We zijn met veel kinderen, maar iedereen blijft op zijn eigen plek en er wordt niet gepraat. Zo nu en dan komt er iemand de trap af en loopt even langs. Na een hele tijd komen er twee mannen met een enorme ketel met pap. We mogen onze kom en lepel pakken en met kleine groepjes in de rij gaan staan zodat de man met de ketel ons in kan scheppen. Voorzichtig, want ik wil niet struikelen, loop ik met het kommetje terug naar mijn plaats. Als iedereen wat heeft gekregen zegt een man dat we maar moeten gaan slapen als de kom leeg is. Net als veel andere kinderen moet ik ook naar de ton. Bij het schot sta ik te wachten tot hij weer vrij is. Het ruikt vies, maar ik ben blij dat ik durfde te gaan. Erg moe val in slaap. Meerdere keren word ik die nacht wakker door een schreeuw of iemand die huilt.

Als het luik weer open gaat komt er geen licht binnen, want het is blijkbaar nog vroeg in de morgen. De mannen zijn er weer met de ketel. Zo gaat het een paar dagen achter

elkaar. Ik heb geen contact met de anderen en voel me erg alleen. Ook al is er thuis altijd ruzie, toch verlang ik naar papa en mama. Soms gaan de luiken boven ons open en komt er een zee van licht naar binnen. We zien dan de wolken en soms een beetje blauw. Fascinerend kijk ik naar de kale toppen van de bomen die voorbij gaan. Op een keer bonkt de boot ergens tegenaan. Het lijkt of we stil liggen. We moeten allemaal gaan staan voor onze plek, want er komen vier Duitse soldaten de trap af. Ze zeggen niets en lopen zoekend het hele ruim door. Soms blijven ze bij een jongen staan die zijn broek naar beneden moet doen. Gelukkig niet bij mij. Er gebeurt verder niets en ze gaan weer. Boven op dek hoor ik hun harde stemmen. Ik kruip weer weg onder de deken en het duurt niet lang of het schip vaart weer.

Even is er een verzetje: we liggen aan de kade in de haven van Zwartsluis en we mogen een half uur van boord. We rennen allemaal naar de winkels en bietsen om wat eten. Dat lukt ook nog! Alle kinderen krijgen wel iets te pakken en ik smul van een homp bruin brood van de bakker.

Na nog een tijd varen zegt één van de mannen eindelijk dat we zijn aangekomen in de stad Groningen. We moeten onze koffer inpakken en de deken oprollen want we gaan van boord. Op de wal staan bakfietsen klaar die ons naar een kerk brengen, ik denk de Der Aa-Kerk. Daar moeten we slapen in kleine ruimtes die ze hebben gemaakt met balen stro. We krijgen nog een kom dunne soep . . .

Aansterken in Muntendam

De volgende morgen zijn de bakfietsen weer present. Alle kinderen staan voor de kerk en op het afroepen van je naam wordt je naar één van de bakfietsen gebracht. Sterke mannen tillen ons over de rand en met acht anderen ga ik op het stro zitten. We moeten de dekens om ons heen slaan en dan vertrekken we in een hele lange rij. Zo nu en dan slaat een bakfiets een andere richting in. Het duurt erg lang en we worden allemaal doodmoe van het gehobbel. Steeds meer bakfietsen gaan een andere kant op totdat alleen die van ons nog over is. De man trapt rustig door; zo nu en dan rust hij even uit en draait een sigaret. Het begint al een beetje donker te worden als hij de naam van de eerste jongen roept, hem uit de kar tilt en wijst naar de boerderij waar iemand op hem

wacht. Zo gaat het langs de route met zeven kinderen. Dan rijden we een dorp in en wordt ook nummer acht uit de kar getild. Hij gaat naar een groot huis aan de rechterkant van de weg. De man fietst verder met mij alleen nog in de kar. Hij zegt dat we nog een klein stukje verder moeten en dat ik er dan ook uit mag. Ik weet natuurlijk niet wat er nog allemaal gaat gebeuren en ben bang. We stoppen voor een groot huis aan de linkerkant met een hele dikke boom ervoor. Terwijl de man mij uit de kar tilt en mijn deken opvouwt zegt hij dat ik naar de voordeur moet lopen om aan te bellen en dat een hele aardige mevrouw open zal doen: 'Alles komt goed'.

Met mijn koffertje en deken loop ik met bibberbenen het pad op naar de voordeur. Ik kan net bij de trekbel. Als de deur open gaat staat daar een deftige mevrouw met zwarte kleren aan en hoog grijs haar. Vriendelijk zegt ze: 'Dus jij bent Tonnie! Kom maar gauw binnen, jongen, in de serre is het warm.' Ze loopt voor me uit naar een kamer met veel ramen en daar moet ik op een stoel gaan zitten. Het is erg mooi om me heen en ik vraag verbaasd of ik wel met mijn vieze kleren op die stoel mag. Mevrouw vindt het goed en zegt dat ik nog even moet blijven zitten, dan zal ze wat eten en drinken voor me halen. Even later komt ze terug met twee boterhammen, een gekookt ei en een glas melk. Terwijl mijn handen met water en zeep schoon gemaakt worden, zegt ze dat het fijn is dat ik er ben. Ze hoopt dat ik snel zal wennen aan mijn nieuwe huis. Dan mag ik de melk drinken, dat is lang geleden, en de boterhammen met kaas eten. Mijn buik doet een beetje pijn want zoveel eten ben ik niet meer gewend. Mevrouw pelt het ei voor me en doet er een beetje zout op. Ik lepel het naar binnen: lekker!

Nu is het tijd om me te wassen. We gaan de trap op naar boven en in een klein kamertje met tegels langs de wanden ga ik me uitkleden. Ik heb een paar lagen over elkaar aan en sinds die ochtend in Amsterdam heb ik de kleren niet meer uit gehad. Strootjes vallen op de grond en de kleren stinken. Een soort ronde badkuip wordt gevuld met warm water en daar mag ik even in gaan zitten om op te warmen. Mevrouw zeept me helemaal in, wast mijn haar, en spoelt me af. Nadat ze me afgedroogd heeft haalt ze schoon ondergoed en mijn pyjama uit het koffertje. Dan mag ik slapen in een bed dat haar volwassen zoon Gerlof speciaal voor me heeft getimmerd. Het staat op zolder. Mevrouw brengt me naar

boven en stopt me in. Ik vertel van mijn buikpijn en ze voelt op mijn voorhoofd. 'Je bent ook een beetje koortsig', zegt ze. 'Dat komt vast van die lange reis. Ga maar lekker slapen dan ben je morgen een stuk beter.'

Het valt niet mee . . .

Als ik wakker word weet ik niet waar ik ben. In paniek schreeuw ik om mama. Ik hoor iemand de trap op komen en mevrouw komt binnen. Vaag herken ik haar . . .

Mevrouw is ontzettend blij dat ik wakker ben want in de nacht van aankomst – tien dagen geleden – ben ik in coma geraakt. Mevrouw en haar zoon en dochter hebben om beurten bij me gewaakt, en elke dag is de dokter geweest om naar me te kijken. Mevrouw zegt dat uitputting en ondervoeding waarschijnlijk de oorzaak zijn geweest. En misschien heb ik bij aankomst ook teveel gegeten. Gerlof en Lenie komen me ook bekijken, en even later komt de dokter me onderzoeken. Ik voel me nog steeds een beetje raar en daarom moet ik nog een paar dagen in bed blijven. Aan mijn linker hand zit een slangetje vast dat naar een zakje gaat dat hoog in de lucht hangt en waar gelig water in zit. Mevrouw zegt dat het een soort eten is om me weer sterk te maken.

Na een paar dagen mag ik even opstaan en krijg ik warme kleren aan. Mevrouw heeft dikke wollen zwarte kniekousen voor me gebreid en ik krijg ook nieuwe schoenen. Langzamerhand gaat het beter en voel ik me niet meer zo moe. Huis en tuin worden verkend. Leuk al die kippen die in een grote ren scharrelen. De tuin waar allemaal groente groeit heeft mijn speciale belangstelling. Dat is Gerlof's domein en hij vertelt me er van alles over. Als ik helemaal beter ben dan moet ik naar de zondagsschool. Ik stribbel enorm tegen, maar het helpt niet. Ik moet er heen en Gerlof moet me brengen. Het is verschrikkelijk; iedereen kijkt naar me. En wat ze zeggen versta ik niet. We moeten ook zingen, maar ik houd mijn mond stijf dicht. Ik ken die gekke liedjes ook helemaal niet. Als Gerlof me weer komt halen zeg ik driftig dat ik hier nooit meer naar toe ga. En ook thuis maak ik een enorme scene; zo erg dat mevrouw uiteindelijk toegeeft en zegt dat het niet meer hoeft. De gewone school in Muntendam, zo heet het dorp waar ik ben, is dicht dus ik vermaak me thuis en in de tuin. Een paar keer heb ik contact met het andere Amsterdamse jongetje dat een eind verderop in het dorp logeert. Ik vind hem niet

aardig en het blijft bij die paar keer. Ik schrijf ook briefjes naar mijn ouders, maar er komt nooit iets terug. Ik weet niet eens of papa en mama nog leven . . .

Eigenlijk kan ik me nu niet veel meer herinneren van mijn tijd in Muntendam bij de weduwe Van der Ark en haar kinderen. Op één of andere manier is het een groot zwart gat. Wel weet ik nog dat de brug over de vaart wordt opgeblazen door stomdronken Duitsers. Door de grote brokstukken in het water kunnen de schepen met o.a. voedsel niet verder varen. Die worden met een handgranaat door dezelfde dronkaards tot zinken gebracht. Het hele dorp loopt uit om het met eigen ogen te zien. Ook schieten de soldaten met hun zatte kop wild in het rond; enkele kogels fluiten door het raampje op mijn zolder. Dit is de reden dat mevrouw vindt dat ik maar bij Gerlof in bed, aan de achterkant van het huis, moet gaan slapen want dat is veiliger. Helaas heeft die arme man zo'n enorme kiespijn zodat er van slapen niet veel komt.

Ik weet ook nog dat een SS-er met vrouw en kind zich ongezien in het huis hebben verstopt omdat het bevrijdingsleger onderweg was. De man dreigt de familie met de dood als ze niet mogen blijven. Toch lukt het, ik weet niet hoe, om ze het huis uit te krijgen.

Van het feesten na de bevrijding weet ik nog dat er overal vlaggen hangen en dat er tanks van de Canadezen door onze straat rijden. Onze redders gooien ovale blikjes met sardientjes naar het publiek dat langs de weg staat en ik ben er als de kippen bij om zoveel mogelijk binnen te halen.

Het duurt nog meer dan een maand voordat ik weer naar mijn eigen ouders mag. Mevrouw geeft nog iets te eten mee voor onderweg. De geallieerden rijden ons met een busje naar Amsterdam en zetten ons voor het eigen huis af. Een paar van mijn vriendjes spelen op straat en schreeuwen: 'Tonnie is er weer!' en 'Wat ben jij een vetzak geworden!'

Ik ren de trappen op naar boven. Mijn ouders zijn blij, en ook helemaal verbaasd over deze dikke zoon met zijn zwarte lange korte broek, blauw gestreepte kiel en kniekousen. Ik ben een Gronings boerenzoontje geworden.

Nog heel lang is er een briefwisseling met familie Van der Ark en begin jaren '70 heb ik nog een bezoek aan hen gebracht.

Hout tussen rails weg halen

(foto Stadsarchief Amsterdam)

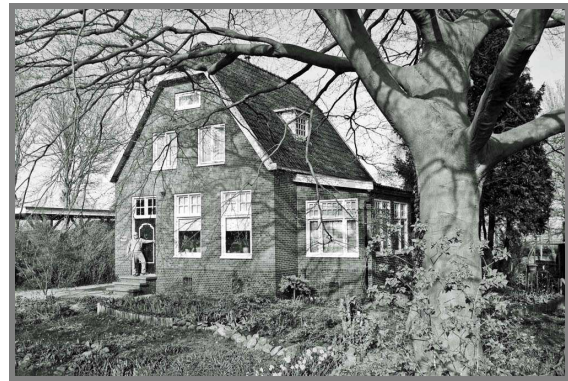
Het huis van tante Marie

Oorlogsvoer

Handelskade Zwartsluis (foto Photo Rotatie, A'dam)

Het huis in Muntendam

Weer thuis

Gelukkig heb ik nog vakantie en kan ik met mijn vriendjes lekker buiten spelen. Mama heeft bonnetjes waarmee ze eten kan kopen. Het samen eten vind ik zoals altijd niet fijn door de ruzies van papa en mama. Ik krijg het eten haast niet door m'n keel maar ik moet van mijn moeder het bordje leeg eten. Ik treuzel bij elke hap en moet haast overgeven. Mama zet zoals altijd het blikken bordje op het laag brandende pitje van een petroleumstelletje zodat het warm blijft en ik mag niet gaan spelen voordat alles op is. Door de ramen die op een kier staan hoor ik de jongens op straat schreeuwen. Dat helpt een beetje.

Op de dag in augustus dat ik toch naar school moet heb ik buikpijn. Het is geen mooi weer als ik naar het andere gebouw loop waar nu mijn school is. Ik ben 10 jaar en mama zegt dat ik in de vierde klas kom.

De twee jongens die bij me aan tafel zitten in deze klas hebben het constant op mij gemunt. Als ik even bij mijn tafel weg ben dan stoppen ze rotzooi in mijn la of ze verstoppen het werkje waarmee ik bezig ben. Ze maken kapot wat ik net gemaakt heb of bevleken mijn toch al slordige werk met inkt uit mijn inktpot.

Als meester Helenius even de klas uit loopt beginnen ze meteen weer te jennen. Ik kan er niet meer tegen en als een wilde ram ik met mijn stoel op die twee in. De woede neemt helemaal de regie over en ik ben niet meer te houden. De jongens duiken onder de tafel en maken zich zo klein mogelijk met de armen beschermend over hun hoofd. Wat ben ik sterk op dit moment! De hele klas schrikt zich rot van deze onverwachte uitbarsting; helemaal omdat die van mij komt.

Dan zwaait de deur piepend open en komt meester de klas binnen. Plotseling is het onwezenlijk stil. Ik zit trillend en met een wit gezicht op mijn stoel en mijn vijanden zitten ook weer. Meester kijkt langzaam de hele klas rond en loopt dan naar mij toe. Hij gaat vlak achter mij staan. Natuurlijk heeft hij door dat er iets gebeurd is en het is duidelijk te zien dat ik er iets mee te maken heb, maar hij zegt niets en gaat gewoon door met de les. Vanaf die tijd hebben de jongens respect voor me, maar toch is hetzelfde me nog eens gebeurd, want altijd als ik van school naar huis loop is er een jongen uit een hogere klas die me zit uit te lokken. Hij duwt me opzij, gooit mijn tas op de grond, schopt, schelt me verrot en intimideert me met zijn ruige praat. Hij weet precies waar ik langs kom als ik naar huis ga en verrast me door plotseling voor me te staan. Vaak als ik hem in de verte zie aankomen dan schiet ik snel een andere straat in. De hele weg naar huis kijk ik om of hij me ook volgt, want ik ben als de dood. Plotseling zie ik hem staan op de Kinkerbrug waar ik langs moet. Met een vuile grijns, en zijn armen in zijn zij, maakt hij dreigend aanstalten om naar me toe te komen. Ik wil het op het lopen zetten, maar iets in mij maakt dat ik woedend naar hem toe ren. Alsof ik een blik spinazie in mijn keel giet, zoals Popeye altijd doet, voel ik me opeens zo sterk dat ik hem zonder erbij na te denken

enorm op z'n donder geef. Het wordt zo'n heftige toestand dat fietsers afstappen om ons uit elkaar te halen. Maar ik triomfeer! Het rotjong blijft met een bloedneus stil op de grond liggen. Natuurlijk heb ik ook wat schrammen en er zit een scheur in m'n jas, maar mijn zelfvertrouwen groeit: ik hoef nooit meer bang voor hem te zijn.

. . .iets in mij maakt
dat ik woedend
naar hem toe ren . . .

ARTIS

Voor altijd opgesloten

Weg vrijheid: de grote vakantie is afgelopen. Met een onzeker gevoel in mijn buik fiets ik naar de Montessori ULO in de Nieuwe Looiersstraat. Mijn weerszin om weer naar school te gaan slaat om in angst als ik het immense gebouw met de hoge ramen zie. En die hele kudde leerlingen die ik in groepjes zie staan. Ik stap af en zet mijn fiets in het hok; zelfs de tweedejaars voelen zich al verheven boven ons nieuwelingen en laten dat duidelijk merken. Autoritair en pesterig wijzen ze naar ons 'de kleintjes', en doen hun uiterste best om ons belachelijk en nog meer onzeker te maken. Ik sluit me voor hen af en kijk met gebogen hoofd naar de tegels; een polletje madeliefjes kijkt me vanuit een voeg aan . . .

Over het smalle pleintje ga ik de grote deuren onder het balkon binnen; mijn lot is bezegeld, in deze gevangenis moet ik de komende jaren uitzitten. Een gedeelte van mijn lagere school klasgenoten ondergaan hetzelfde lot, maar of ik daar nu blij mee moet zijn?

Het gesjouw met een tas vol schriften en boeken van lokaal naar lokaal, het naar binnenstormen als de bel gaat voor de volgende les, het geschreeuw en gedoe voordat de leerkracht het eindelijk stil krijgt; dat staat me allemaal nog duidelijk voor de geest. Veel details kan ik me niet meer herinneren, zelfs niet of ik tekenles of biologie kreeg. Best vreemd, want dat is toch wel zo ongeveer mijn wereld. De meeste vakken vind ik niks, zeker de exacte niet, maar ook in Engels ben ik niet goed. Duits gaat prima; ik krijg zelfs een compliment voor m'n mooie uitspraak van de aardige, nogal bebaarde lerares; ik kan de rijtjes nog steeds opdreunen die we in onze kop moesten stampen. Stenografie is ook geweldig; ik ben er erg goed in. Het heeft iets geheimzinnigs en dat spreekt me erg aan. De lerares is sympathiek en kan in mijn ogen goed lesgeven, maar ze lijkt onzeker te zijn. Altijd moet ik naar haar kijken als we het lokaal binnen komen. Nerveus plukt ze aan het haar. Dat zenuwachtige gedoe begrijp ik niet, ze is juist zo aardig en kundig. Er gaan weken overheen voor ik de stap durf te wagen, en voor de groep klasgenoten uit ren om als eerste haar klaslokaal binnen te stormen, zodat ik kan zeggen dat ik steno zo fantastisch vind. Ik zie nog net dat ze enorm schrikt en haar pruik recht zet. Nu weet ik het, maar of ik daar blij mee moet zijn?

Waar ik ook naar uitkijk is kunstgeschiedenis omdat het wordt gegeven door een erg charmante man; één van de weinige mannelijke leraren op deze school. Het is heerlijk om

naar zijn mooie verhalen te luisteren: puur genieten door z'n warme stem. Maar uiteindelijk is het kerstrapport toch een goede weerslag van hoe ik me over het algemeen voel, niet best dus. Als de vakantie voorbij is zeg ik thuis met veel overtuiging en bravoure dat ik niet meer naar die rotschool terug ga, dat ik me opgesloten voel en in de buitenlucht wil werken, in Artis bijvoorbeeld.

Mijn allereerste job

Als klein jochie gingen we wel eens een dagje naar de dierentuin als er wat geld was. Geweldig vond ik dat altijd: die bijzondere heel eigen wereld. Voor mij een soort sprookje in de schreeuwerige grote mensenwereld.

Het klinkt misschien vreemd, maar mijn ouders begrijpen mijn moeite met school en m'n moeder gaat met de directrice praten. Ik ben eigenlijk nog te jong, veertien en een half, je moet vijftien zijn, maar uiteindelijk krijg ik toch toestemming om met school te stoppen. Wat een enorme opluchting! Ik heb het gevoel dat mijn leven nu pas echt begint. In februari gaan we met de tram naar Artis; mama heeft een afspraak bij de directeur gemaakt. Rechts naast de ingang in de dierentuin staat het hoofdgebouw waar de directie zetelt. Het is indrukwekkend imponerend en dat is ook precies de bedoeling. Ook binnen is alles een aantal maten te groot: ramen met een hoogte van twee op elkaar staande volwassen mannen en brede dubbele deuren. Directeur Sunier, met grote grijze borstelsnor, zit achter een enorm bureau. We nemen plaats tegenover hem en hij vraagt wat ik wil en waarom. Hij is aardig en heeft echt belangstelling voor mij; hij ziet het wel zitten dat ik als leerling oppasser begin. Maandag 13 februari zal mijn eerste dag zijn in Artis.

Ome Jaap van de beren

Opgewonden en in de hoogste versnelling fiets ik die dag van de Lootstraat naar de Plantage Middenlaan op mijn groene Joco, met nog een extra zetje in de rug van de straffe wind die er staat. Nat van de regen, nauwelijks gevoeld onderweg (!), stap ik door de dienstingang naast het grote entreehek. Een gedenkwaardig moment. Ik ga het trapje af naar het souterrain onder het hoofdgebouw om me te melden bij de conciërge die hier zijn domicilie heeft. Ik ben een kwartier te vroeg, maar er zijn al een aantal oppassers die

geklokt hebben. De conciërge deelt me het dagschema mee: elke dag inklokken om 8, en uitklokken om 18 uur; de middagpauze is van 12 tot half 2. Op een later moment zal hij mijn maten nemen voor de Artiswerkkleding en een paar klompen. Men heeft besloten dat ik in de leer ga bij oppasser Jaap Veldhuis. 'Ome Jaap', zoals iedere Artisiaan deze man noemt, is een aardige, toegewijde forse man die al jaren verantwoordelijk is voor de beren, wolven, Hyena's, Alpensteenbokken en moeflons. We stellen ons aan elkaar voor, en zijn grote eeltige hand schudt de mijne. We lopen gezamenlijk naar boven en op onze fietsen rijden we door de tuin naar het berenverblijf. Als de grote houten deuren krakend open gaan komt de stank je tegemoet, daar zal ik wel even aan moeten wennen. Aan het einde van de gang is het verblijf van de oppasser. Als we de fiets daar hebben geparkeerd stappen we de glazen ruimte binnen die heerlijk verwarmd is door een grote zwarte kachel.

Ome Jaap legt uit hoe mijn opleiding bij hem eruit ziet: 'Voorlopig loop je gewoon met mij mee en doen we samen de klussen die moeten gebeuren. Als je eenmaal weet hoe alles werkt, kun je zelfstandig dingen doen'. In ieder geval is het mijn taak om de kachel iedere dag aan te maken en aan de praat te houden. In het verblijf is nog maar één ijsbeer, want zijn maatje is overleden, er zijn bruine en zwarte beren, en een grizzly. In een aparte kooi zitten een paar wolven, en ook in een eigen verblijf een stel stokoude hyena's die haast niet meer op de poten kunnen staan van de reuma. Ik heb het enorm met ze te doen, want het is duidelijk dat de dieren veel pijn hebben; het janken gaat door merg en been. Maanden later heeft de dierenarts beide dieren met een welgemikt schot van achter de tralies, uit hun lijden verlost.

Het is fijn werken bij de beren. We beginnen 's morgens met het uitruimen van de mest en het schrobben van het buitenverblijf met schoon water dat we in zinken emmers tappen uit een grote koperen kraan, waar een dikke straal water uit komt. Het bassin laten we leeg lopen en vullen we weer met fris water. Dan trekken we de borgpen uit de zware schuifdeur en hijsen hem door middel van een contragewicht naar boven. Als alle dieren de frisse lucht in gelopen zijn, dan gaat het nachthok weer hermetisch dicht en kunnen we die ruimte goed schoonmaken. Met een handkar lopen we daarna naar het

magazijn, waar het voer voor de hele dierentuin klaar ligt. Ons voer staat er genummerd tussen; we laden het op de kar, en leggen daarna de broden, hele stronken andijvie, en voor sommige dieren het vlees, op de grond in de nachthokken. Voor de hyena's krijgen we altijd vlees met botten, heel vaak in de vorm van schapenkoppen. Soms moeten die nog doorgezaagd worden, een vies klusje (!), en op een keer heb ik me daar behoorlijk mee verwond aan mijn hand. Het werd een vervelende infectie die door de dokter behandeld moest worden. Als aan het eind van de middag alle dieren weer naar binnen moeten is dat geen enkel punt want ze hebben honger, het voer lonkt en ze lopen zo het nachthok in. De schuif gaat weer achter hen dicht tot de volgende ochtend wanneer de buitenkooien weer schoongemaakt zijn. Vooral met de agressieve bruine berin met de naam Suze moeten we erg voorzichtig zijn; ze is nogal onberekenbaar.

Aan de buitenkant van de kooien van het berencomplex is een strook grind tussen het publiek en de tralies. Elke dag hark ik dat aan en haal alle stukken brood, appeltokhuizen, en andere rotzooi eruit die de bezoekers erin hebben gegooid. Als er tijd over is poets ik soms de koperen kranen of maak onze eigen binnenruimte schoon. We eten onze boterhammen in het kantoortje op of we zitten samen op de rollage van de waterloop in de gang. Soms heb ik geen zin in de melk of karnemelk die ik meegekregen heb en stiekem voer ik dat door de tralies aan de beren. Ze zijn er gek op, maar het is uiteraard gevaarlijk, want ze kunnen zomaar onverwacht met hun sterke scherpe klauwen door de tralies slaan. Op een keer heb ik een enorme stommiteit uitgehaald. Na het schoonmaken van het nachthok van de enorme grizzlybeer ben ik vergeten de getraliede toegangsdeur van het nachthok naar onze binnenruimte op slot te doen. De beer ging het hok in om te eten, en verzadigd, maar goed ook (!), liep hij langs het hek en duwde met zijn flank die deur een klein stukje open. Gelukkig had hij het zelf nog niet in de gaten. We konden net op tijd de deur sluiten en op slot doen; een lesje dat ik nooit zal vergeten!

's Middags lopen we naar het verblijf van de Alpensteenbokken en de moeflons, een eindje verderop. Ook daar maken we schoon en verversen het water. Ome Jaap reikt me een baal stro aan die ik over de vloer van de hokken verdeel. Het hooi dat deze beesten eten brengt hij met een kruiwagen. Op zich zijn de steenbokken redelijk rustige dieren,

maar de oude bok heeft het toch een keer klaargespeeld om te ontsnappen. We gaan er met z'n tweeën achteraan, en ook een andere oppasser komt aangerend. Natuurlijk is de uitbreker lastig te pakken als hij eenmaal de vrijheid proeft, totdat ik voor held speel en met een spurtje van achteren op de bok spring en zijn beide grote horens vast grijp. Meneer doet uiteraard alle moeite om zich van zijn last te ontdoen, maar daardoor kunnen de oppassers hem nou juist vast grijpen. En ik ben de held van de dag!

Mijn kinderlijke lijf van nog geen vijftien begint zich in deze eerste maanden in het berenhuis, lichamelijk te ontwikkelen door het zware werk. Ik ben nog steeds niet groot, maar word wel steeds gespierder en sterker; en dat voelt goed. En doordat ik steeds meer verantwoordelijkheden krijg word ik zelfstandiger en voel me meer volwassen. Keihard werken is de gewoonste zaak van de wereld geworden. Doordat ik het vaak te doen heb met sommige dieren, sloof ik me extra uit om ze het naar de zin te maken. Na een tijdje hoeft niemand me meer iets op te dragen, want dan heb ik het bij wijze van spreken al gedaan. Het besluit om te stoppen met school was dus een hele goede. Ik werk vrij zelfstandig, kan veel in de buitenlucht zijn, en ik ben erg begaan met de dieren.

Reptielenhuis

Baas Bol doet zijn naam geen eer aan want dik is hij allerm minst; eerder lang en slungelig. Meestal rijdt hij op de fiets door Artis, maar als hij loopt dan zwiepen zijn benen alle kanten op. Hij heeft onder andere als taak om de werkschema's voor het personeel in elkaar te zetten. Op een dag, ik ben dan een half jaar in dienst, komt hij naar me toe met de mededeling dat ik overgeplaatst wordt naar het reptielenhuis aan de linker zijkant van de tuin. Met ingang van de volgende maandag. Ik vind het jammer om weg te moeten bij ome Jaap, maar het reptielenhuis trekt me altijd al. Vaak zit ik er in de pauze reptielen en planten te tekenen in navolging van de studenten van de kunstacademie. En de groene plantenweelde in de tropische kas met krokodillen vind ik geweldig. Het is een exotische wereld waar ik me zeer in thuis voel. Op de bewuste maandagmorgen om acht uur meld ik me bij hoofdoppasser Boudewijn (Bout) Bollee die me natuurlijk al kent door mijn tekenuurtjes bij hem. Hij staat een sjekkie van zware Van Nelle te draaien en geeft zichzelf een vuurtje. Dat doet hij trouwens de hele dag door, hij steekt de ene gifangel met de andere aan, zoals hij zijn sjekkies noemt. Net als mijn vader.

Het is een fantastische tijd bij Bollee. Het duurt maar even of de dagelijkse werkzaamheden zitten in mijn systeem. Het aanmaken van de kachel, die niet alleen de ruimte voor de mensen verwarmt, maar ook door dikke buizen de dierenverblijven, is een dagelijks terugkerende bezigheid. In het reptielenhuis zijn geen kooien met tralies, maar worden dieren en mensen gescheiden door dikke glaswanden. Ook zijn er allerlei vitrines en terraria. Dus elke dag moeten de vette vlekken van vingers, neuzen en voorhoofden van het glas gewassen worden. Dat is een hele klus die veel tijd vraagt. Ook hier worden de verblijven schoon gemaakt en bassins opnieuw gevuld met vers water. In het magazijn halen we ons aandeel voer op, en aan de werkbank in onze afdeling verdeel ik het in porties en geef het aan de desbetreffende dieren. Eens in de paar weken dweilen we de tegelvloer, en in de zomertijd wordt er elke dag geveegd. Prachtig vind ik het dat ik tijdens de rondleiding van Portielje, voor het gezelschap, een demonstratie mag geven door de kalongs te voeren met suikerwater. Ze zijn er zo gek op dat ze met het klauwhandje aan de vleugel mijn arm naar hun bek toe trekken om gulzig te kunnen drinken. Hierbij spreiden ze hun grote, bijna doorzichtige, donkere vleugels uit wat natuurlijk een spectaculair gezicht is voor de toeschouwers. Eén keer ben ik helemaal super trots, als Portielje met mijn schoolklas langs komt. Wat voel ik me superieur; ja, een beetje arrogant ben ik wel.

Kort Amerikaans

Op een zonnige dag staat er een groep Amerikaanse soldaten voor de glazen wand van het reptielenhuis te kijken terwijl ik binnen aan het werk ben: jonge frisse kort geschoren koppen steken uit de strak gesneden onberispelijke uniformen. Met een scheef oog bekijk ik ze minutenlang gefascineerd. Zo op en top mannelijk wil ik ook zijn. Er is één soldaat die me recht in de ogen kijkt. Hij heeft een intrigerende kop en ik ben meteen gefascineerd. Als de anderen doorlopen blijft hij nog even staan en wenkt naar me op een uitnodigende manier. Het slaat in als een bom en ik raak helemaal in de war. Als ik niet meteen reageer haalt de soldaat zijn schouders op en gebaart dat hij terug naar zijn groep gaat. Hij zwaait, ik zwaai terug, en hij verdwijnt uit mijn zicht. Ik laat nota bene mijn werk in de steek en ga de tuin in om naar hem toe te gaan. Er bestaat op dit moment niets anders meer dan die knappe vent. Vanaf een afstand blijf ik de groep

Amerikanen volgen, in de hoop dat hij me ziet en naar me toe komt, totdat ze aanstalten maken om Artis te verlaten zo tegen sluitingstijd. Ik haal snel mijn fiets, klok uit, en ga er achter aan. Een groepje soldaten waaronder die knappe vent, stapt op een gegeven moment de tram in. Ik volg met de fiets en ik kan hem zien zitten; onze blikken kruisen elkaar weer en we zwaaien. Bij elke halte hoop ik dat hij uitstapt, maar dat gebeurt niet. Zijn collega's gaan er wel uit. Bij de laatste halte in de Witte de Withstraat zal ik hem dus ontmoeten: wat ontzettend spannend. Als iedereen uitstapt zoek ik zijn gezicht, maar waar ik ook kijk; hij is er niet!

Groene interesse

Mijn interesse in planten kan ik goed kwijt in het reptielenhuis; de hele tropische flora wordt aan mij overgelaten. Water geven, bemesten, dorre bladeren verwijderen en sproeien vind ik fijn om te doen. Aan de achterkant van de grote kas is een paadje voor het personeel, zodat we van die kant goed bij de beplanting kunnen komen. Met stekjes en afleggers richt ik ook de kleinere terraria in waar onder andere kameleons, kikkers, hagedissen en salamanders hun domein hebben. Bollee vindt het prima, en ook mooi gelukkig, maar heeft wel z'n twijfels of de planten het goed blijven doen. Dat valt gelukkig reuze mee, en ik heb er een enorm plezier in!

Op een of andere manier heb ik iets met planten en bloemen. Thuis geniet ik van de wisseling van de seizoenen door de hoge Italiaanse populieren die tot op onze etage van driehoog binnen handbereik staan. En als ik naar buiten ga ben ik in tien minuten hollen bij het Kattenlaantje, dat de verbinding vormt tussen de Overtoom en het Vondelpark. Door dit nauwe laantje ren ik graag want het is geflankeerd door schuttingen die het een wat sombere beslotenheid geven. Aan het eind sta ik dan plotseling in het lichte levendige sprookje van het park. Iedere keer weer ben ik betoverd . . .

Met een speld op jacht

Ik probeer mijn ouders er toe over te halen om een rotswand à la Artis tegen de muur in de huiskamer op te mogen bouwen met kippengaas, cement en stronken. Hier kan ik dan ook een mooie verzameling planten in kwijt. Mijn moeder heeft uiteraard veel bezwaren,

want ze is daar eigenlijk veel te netjes voor. Toch krijg ik het voor elkaar. Ik moet ze nageven dat mijn ouders me altijd veel vrijheid hebben gegeven; bijzonder eigenlijk.

In de tuin van het Provinciaal Ziekenhuis voor geesteszieken vlakbij Santpoort heb ik een tijdje terug mooie stronken voor dit doel gezien en toen de bergwand thuis zover klaar was ben ik ze gaan halen. Op de fiets rijd ik naar het landgoed en klim over het hek. Niemand ziet me gelukkig. De mooiste stronken gooi ik richting mijn fiets, en met een enorme berg hout, goed vastgebonden, rij ik terug naar Amsterdam. Met deze stronken ziet het er geweldig authentiek uit, maar na een tijdje lopen de pisbedden door de kamer. Mijn vader die de planten zo nu en dan sproeit ziet dat de muur krioelt van het leven; gewapend met een speld prikt hij ze er allemaal uit.

Oeps . . . vergeten!

Via het achterlangspaadje in de kas van het reptielenhuis komen we ook bij de jonge alligators die bij ons geboren zijn. Bollee doet me voor hoe ze gevoerd moeten worden: weer een nieuwe taak erbij. Al snel zijn de jonkies zo geconditioneerd dat ze massaal komen aanrennen als ik er met het bakje vlees aan kom lopen. Super trots ben ik natuurlijk dat ze goed groeien en gezond blijven. Ik ga me zelfs hechten aan die beesten. Op een avond als we thuis aan tafel zitten, met tijdens het eten het eeuwige bekvechten van mijn ouders, ziet mijn moeder me spierwit worden. Op de vraag wat er is, schiet ik overeind en schreeuw in het weggaan dat ik snel naar Artis moet, want ik ben vergeten de kraan dicht te draaien bij het vullen van het grote bassin. Misschien staat alles al onder water! In een recordtijd ben ik er. Ik zeg tegen de conciërge dat ik nog even naar het reptielenhuis moet omdat ik iets vergeten ben. Het is stikdonker en hij geeft me een zaklamp mee. De zwarte ratten die denken het rijk alleen te hebben, rennen verschrikt weg en eentje valt in de haast vanuit een hoge plant, zo in mijn kraag. Wie het meest van ons tweeën krijgt weet ik niet. Het is een enorme opluchting dat het water tot precies aan de rand van het bassin staat en de kraan gaat stijf dicht. Een geluk dat alles nog net droog is gebleven, maar als ik terug rij naar de Lootstraat ben ik zelf wel kletsnat.

Een bijzondere ontmoeting

Op een zonnige zomerdag ga ik in de middagpauze lekker even de tuin rond. Een eindje verderop aan het pad zit de oude gedistingeerde heer die ik hier al vaker heb gezien op een bank, waarschijnlijk een abbonementhouder. Met beide handen leunt hij op z'n chique wandelstok en kijkt vriendelijk en onderzoekend als ik eraan kom. Hij groet me al van een afstand, en als we in elkaars gehoorafstand komen vraagt hij, met de hand naar de rand van z'n hoed, of ik een ommetje in de tuin ga maken. Ik beaam dat, en hij geeft terug dat het een eer voor hem is als hij een stukje met me op mag lopen. Op één of andere manier heb ik te doen met hem, en stem toe. Hij staat voorzichtig op, gebruik makend van z'n stok. De man is vrij groot en helemaal in het zwart gekleed; het zachte, weke gezicht, met op het hoofd een zwarte hoed, steekt er bleek bij af. Ontspannen kuierend lopen we langs de verschillende dierenverblijven. Ik vertel over mijn werk en over de dieren, maar meneer Olivier, zoals hij zich heeft voorgesteld, is eigenlijk meer nieuwsgierig naar mij. Hij vraagt met veel interesse naar mijn werk en zo tussen neus en lippen door ook naar wat persoonlijke dingen. We hebben het eigenlijk best gezellig en ik voel me geveleid door zijn aandacht. Met een handdruk nemen we afscheid en ik ga weer aan het werk.

Een paar dagen later wacht hij me op in lunchtijd. We nemen een andere route door de tuin. Zo nu en dan vertelt hij iets over zichzelf, onder andere dat hij in het Sarphatiehuis woont in de Roetersstraat. Het wordt een vaste gewoonte in de komende tijd; een paar keer per week wandel ik met meneer Olivier. We genieten er allebei van, en hij schijnt zo langzamerhand erg op mij gesteld te zijn. Hij kijkt er iedere keer weer erg naar uit, zegt hij tegen me. Soms is er een kleine, zachte aanraking, en op mijn verjaardag krijg ik een hele dure vulpen van hem cadeau. Ik ben niet altijd meer in het reptielenhuis aan het werk, want Baas Bol geeft me ook regelmatig de opdracht dat ik in een ander dierenverblijf moet invallen of assisteren. Meneer Olivier kijkt dan reikhalzend uit naar waar ik toch in hemelsnaam ben. Al zoekend gaat hij een keer door de privédeur, waar op staat 'verboden voor onbevoegden', naar de schaftruimte achter in de gang van het reptielenhuis, omdat hij me zo graag wil zien. Hij kon zichzelf blijkbaar niet meer in de hand houden en heeft iets durven wagen dat helemaal eigenlijk niet bij hem past. Door

de ramen van het kantoortje ziet hij me aan tafel werken en stapt de ruimte binnen. Net als hij iets wil zeggen komt Bollee met grote passen naar ons toe. Hij is behoorlijk kwaad en brult Olivier toe dat hij direct naar buiten moet gaan, omdat dit voor bezoekers absoluut verboden terrein is. Zo heb ik mijn baas nog nooit gezien; en wat heb ik het met die oude lieve man te doen.

Gelukkig gaan onze gezamenlijke wandelingetjes gewoon door; ik krijg steeds meer het gevoel dat Olivier me adoreert; hij gaat zoekend de hele tuin door om me te vinden. Iedere keer als ik naar huis fiets door de Roetersstraat schuift er een raam open op de eerste verdieping van het Sarphatiehuis, zijn hoofd komt naar buiten en hij zwaait naar me. Blijkbaar zit hij dus al die tijd voor het raam te wachten tot ik eraan kom. Hij is vast erg eenzaam. Als ik op een dag weer langs rij en naar boven kijk, dan blijft het raam dicht; voor altijd . . .

Als ik nu aan toen terug denk, dan komt meteen de prachtige film uit 1971 'Dood in Venetië' van Luchino Visconti, naar een novelle van Thomas Mann, in mijn gedachten. Ook hier gaat het om bewondering voor een jonge knaap door een ouder iemand. In dit geval een schrijver die pas weduwnaar geworden is en voor zijn rust, en op zoek naar inspiratie, naar Venetië reist en daar getroffen wordt door de jeugdige schoonheid, 'als van een klassiek Grieks beeld', van een 14-jarige jongen. Vaak heb ik van die melodramatische film genoten, en dat komt zeker ook door de prachtige muziek van Gustav Mahler.

Zelfstandig werken is wat ik wil

Baas Bollee vraagt me of ik even wil oppassen bij de kleine zoogdieren, en tegen zessen wil afsluiten, want de oppasser moet naar de dokter. Altijd leuk en interessant om ergens anders te mogen kijken, en er is meestal wel wat te doen. Als ik me meld krijg ik de sleutel en de oppasser zegt met een schuine lach op z'n gezicht: 'Wat heb ik gehoord; jij bent van de verkeerde kant, hè?' In eerste instantie weet ik niet goed wat hij bedoelt, en dat zeg ik ook, maar hij heeft er blijkbaar een duivels plezier in om het me dui-de-lijk-uit-te-leggen. Ik ben bijna zestien en ben me wel bewust dat ik in sommige opzichten

misschien anders ben dan het merendeel van de mensen, maar naïef als ik ben heb ik er nooit bij stilgestaan dat ik iets doe dat bij een verkeerde kant schijnt te horen; ik vind het heel gewoon zoals ik ben. Ja, ik krijg soms een verliefd gevoel bij mannen, maar daar zie ik niets abnormaals in . . . Voor anderen is dat blijkbaar dus niet vanzelfsprekend. Het gaat de hele tuin door en sommige oppassers beginnen me Tonia te noemen, en dat maakt me razend van binnen. Ik vraag me af waar dat schelden voor nodig is, ze zien toch ook wel dat ik hard werk, en goed voor de dieren ben. Ik ben zo kwaad, dat ik nu al het besluit neem dat ik op een dag weg ga uit Artis. Eigenlijk niet alleen hierom, want er komen wel meer scheurtjes in de euforie die ik tot nu toe voelde.

Natuurlijk blijf ik het fijn vinden dat ik niet naar school hoef en nu mijn eigen verantwoordelijkheden heb, veel in de buitenlucht kan werken, en voor de dieren en planten mag zorgen. Ik ben erg op mijn vrijheid gesteld en het begint langzamerhand aan me te knagen dat al die dieren opgesloten zitten. Ze vervelen zich in de te kleine ruimtes, en ook is de hygiëne soms ver te zoeken. Overal is ongedierte; de ratten en kakkerlakken bevolken elk verblijf, zijn in elke opslagruimte of magazijn. Ik sloof me uit om het de dieren naar de zin te maken, maar ik krijg steeds meer het gevoel dat er niets verandert, hoe ik ook mijn best doe. Als een oppasser het dagverblijf en het nachthok schoon spuit, dan droog ik het na omdat ik niet wil dat de dieren in een nat hok moeten rond scharrelen. Ik ruim de troep van een ander op, wat me trouwens meestal niet in dank wordt afgenomen omdat alles precies zo moest blijven zoals het was. Mijn dagen zijn langer dan die van de meeste andere oppassers, en ik sta voor mijn werk. Als ik op een middag nog even op een hek in de zon zit te genieten na schafttijd, dan komt er een nieuwe chef plantsoenendienst naar me toe en sommeert me om aan het werk te gaan. 'Dat maak ik zelf wel uit', krijgt hij naar z'n hoofd, 'ik ben baas over mijn eigen tijd. Daar heb jij niets mee te maken!' Hij dreigt om dat te rapporteren aan de directie, en ik zeg hem dat hij dat vooral moet doen, want ik weet wat ik waard ben.

Over kakkerlakken gesproken: Bollee wil een grap uithalen met de schilder die in de middagschaft thee bij ons komt drinken. We spreken af dat Bollee mij een seintje geeft als hij er aan komt, zodat ik snel het verblijf in kan gaan waar al die bruine grote

kakkerlakken lekker in de verwarmde ruimte tegen de achterwand zitten. Als de schilder langs loopt ziet hij mij die beesten zogenaamd opeten. Verbaast zegt hij tegen Bollee of hij mij kakkerlakken heeft zien eten. Bollee speelt het spel mee en beaamt dat ik dat regelmatig doe; dat ik ze heerlijk vind. De volgende dag halen we het kunstje nog een keer uit, en nu blijft de schilder even staan om het goed te kunnen zien. Nu komt het op mijn acteertalent aan! Opgewonden rent die man naar binnen en zegt Bollee dat ik er meteen mee moet stoppen, want dit is toch echt te gek: 'Wie weet wat die jongen er van krijgt'. Het duurt die dag maar even of andere oppassers vragen aan Bollee of het waar is dat Ton . . . Dat het als een lopend vuurtje door de tuin zou gaan was niet helemaal de bedoeling, maar de grap is fantastisch gelukt; we hebben samen de grootste gein. Toch zegt Bollee dat we de schilder moeten vertellen dat het gespeeld is, want ik krijg er volgens hem een slechte naam door.

Vriendschap met een ballerina

Het tekenen in schafttijd gaat steeds beter. Het liefst gebruik ik een zacht potlood; dat ligt me het best op dit moment. Geconcentreerd ben ik bezig een gekko op papier te krijgen. Dat is nog niet zo gemakkelijk. Gelukkig poseert het beest gewillig en dat is natuurlijk niet zo gek voor een gekko. Ik ga zo op in het schetsen dat ik niet merk dat er een meisje achter me staat en meekijkt. Ik schrik zelfs als ze opeens zegt dat ze het knap vindt wat ik maak. Dat ze ook zelf vaak tekent, maar dat ze het nog niet zo goed kan. Ze is volgens eigen zeggen beter in dansen. 'Dansen?', vraag ik, de 'Horlepiep'? Nee, dat kent ze niet; ballet! 'Zal ik eens wat voordoen?' Ze kijkt om of niemand het ziet en zonder mijn reactie af te wachten doet ze enkele danspassen, heel gracieus. Ze ziet er lieflijk uit in dat blauwe jurkje met haar lange donkere haar. Maar dan moet ze snel weg want haar les begint zo. Als ze weer nieuwe passen heeft geleerd, roept ze me toe, dan komt ze die ook weer even laten zien.

Een aantal dagen later staat ze om half één bij de dienstuitgang van het reptielenhuis; ze heeft weer wat nieuws geleerd. 'Ik doe het niet hier', zegt ze, 'want dan kan kijkt iedereen, en ik kan het nog niet zo heel goed. Kunnen we niet een stil weggetje opzoeken?' Dit kind is zo enthousiast en spontaan dat ik natuurlijk meeloop. Met haar